

УДК 737.1+671.11 (477.63+450.341)

DOI <https://doi.org/10.55389/2786-5797.2024.01.04>

Андрій БОЙКО-ГАГАРІН,

доктор історичних наук,
старший зберігач фондів відділу «Музей грошей»,
Управління зв'язків з громадськістю та фінансової обізнаності,
Департамент комунікацій, Національний банк України (Київ, Україна),
доцент кафедри мистецтвознавчої експертизи ім. Казимира Малевича,
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (Київ, Україна)
boiko.gagarin@ukr.net, ORCID: 0000-0003-4610-3665
Researcher ID: N-6985-2017

ВЕНЕЦІЙСЬКА ЗОЛОТА МОНЕТА ТА ЇЇ ІМІТАЦІЇ У ПРИЧОРНОМОР'І

44

АНОТАЦІЯ. Венеційське золото стрімко поширилося Європою і незабаром увійшло в грошові розрахунки за її межами. Венеційські монети дожив династій Фоскарі, Стено і Моченіго широко відомі всьому європейському населенню. Значні обсяги венеційського виробництва та експорту давали можливість підтримувати стабільність якості монет, що карбувалися у Венеції. Величезною популярністю в Криму користувався венеційський золотий дукат, населення його називало «татарський золотий». Більшу гнучкість і зручність у розрахунках венеційським цехінам забезпечувало те, що в обігу були менші розмінні частки цехінів — їх половини і чверті. Завдяки своєму визнанню і популярності венеційська золота монета в XIV—XV ст. стала зразком для наслідування далеко за межами Венеції — у Східному Середземномор'ї та Північному Причорномор'ї. В Індії відомі також найпоширеніші імітації та грубі імітації венеційських цехінів, виготовлені в районі Ахаї та на островах Хіос, Лесбос, Родос і Мальта. Українське нумізматичне товариство також висловлює припущення щодо існування імітацій цехінів у Кафі (сучасна Феодосія, Крим). Фальшиві венеційські цехіни на українських землях, ймовірно, з'явилися з Італії чи сусідніх з нею земель. Венеційські цехіни існували у грошовому обігу Причорномор'я до першої половини XVIII ст., а також з'являються турецькі друковані монети.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: Венеційська республіка, цехін, імітації цехінів, фракції цехінів, обіг золотих монет.

Вступ. З XIV ст. Венеційська республіка посідає чільне місце у середземноморській торгівлі текстильною продукцією, у розвитку якої венеціанці впроваджують нововведення, модернізують виробництво, що забезпечує стабільний і зростаючий дохід, економічне процвітання¹. У XV—XVI ст. венеційська золота монета домінувала у грошових розрахунках Середземномор'я. З початком масового карбування золотих цехінів у Венеції перший герцог Мілану Джан Галеаццо Вісконті (1351—1402) застеріг, що «... не варто вступати у війну із тими, хто карбує дукати ...».

¹ Fionova N.A. Tekstilnoe proizvodstvo v Venecii XIII—XV vv. Strany Sredizemnomorja v antichnuju i srednevekovuju jepohi. Problemy socialno-politicheskoj istorii. 1985. P. 141—154.

Венеційське золото стрімко поширилося усім європейським континентом, а незабаром також увійшло до грошових розрахунків і за його межами. Венеційські монети дожив династій Фоскарі, Стено та Моченіго широко відомі населенню всієї Європи². Завдячуючи сталості ваги та проби золота, привабливому дизайну, венеційський золотий дукат, або цехін, швидко поширився на грошових ринках Європи та Азії, слугував каталізатором міжнародної торгівлі³.

«Один з його кораблів пливе до Тріполі, другий — до Індії; а ще довідався я на Ріальто, що третій корабель його простує до Мексики, четвертий — до Англії, і решту суден теж розкидано по всіх світах. Та кораблі — це ж усього-на-всього дошки, а матроси — тільки люди; але ж є ще суходільні пацюки і водяні пацюки, водяні злодії і земні злодії, — я маю на думці піратів; крім того, загрожують ще й хвилі, вітри та скелі. І все-таки ця людина має чим заплатити. Три тисячі дукатів... Я гадаю, що можу прийняти його боргове зобов'язання» — так охарактеризовано заможного купця в п'єсі Уільяма Шекспіра «Венеціанський купець».

Венеційські дукати (рис. 1–4) значно поширилися не лише по всьому Середземномор'ю, а й всій Європі. Так, дукат дожа Франческо Фоскарі (1423–1457) разом із османськими та валаськими монетами Раду I (1377–1384) виявлено на території фортеці Турну-Северин у Румунії⁴.

У 1882 р. неподалік с. Княже Володимир-Волинського повіту Волинської губернії знайдено скарб із празьким грошем Владислава II, а також 15 голландських дукатів XVI–XVII ст. карбування Гельдерну, Утрехту, Фризії, цехінів Венеції та алтунів Османської імперії⁵. На лицьовому боці цехінів зображено Святого Марка, який благословляє на правління уклінного перед ним дожа, обидва тримають древко влади. На звороті — Ісус Христос в мандорлі (німбі особливої форми). Значні обсяги венеційського виробництва та експорту давали стабільність якості карбованих у Венеції монет.

Венеційський золотий дукат був дуже популярним у Криму. Серед населення існувала його назва «татарський золотий»⁶. Через торгові порти Криму, де скупчувався імпорту, постачалися безліч товарів: вино, бавовна, цукор, тканини, ладан, мускат, спеції, віск, сіль, шкіра, риба.

² Daubney A. The circulation and prohibition of Venetian soldini in late medieval England. *British Numismatic Journal*. N 79. 2009. P. 186–197.

³ Еманов А.Г., Попов А.І. Італійська торгівля на Чорному морі в XIII–XV вв. *Торгівля і мореплавство в басейні Чорного моря в давні і середні віки*. 1988.

⁴ Barcila Al. Monede de la cetatea medievala a Severinului. Studii si cercetri de numismatica. Vol. I: Editura academia republicii populare Romine. 1957. P. 173–188.

⁵ Soboleva N.A. Nálezý pražských grošu na území SSSR. Sborník Národního muzea v Praze. Acta musei nationalis Pragae. Řada A — historie. Svazek XXIV. Číslo 3–4. Praha, 1970. N 149. P. 228.

⁶ Melnikova A.S. Moskovija i Italija (Russko-italjanske svjazi v jepohu Srednevekovja po numizmatičeskim dannym). *Srednevekovaja numizmatika Vostočnoj Evropy*. 1. 2006.

Унікальне географічне положення на далеко висунутому в море півострові, майже рівномірно наближеному до всього узбережжя Чорного моря міста Кафа (сучасна Феодосія) забезпечувало входження його до обов'язкових пунктів, якими пролягав шлях венеційських галер. І саме тут здійснювалося централізоване оподаткування суден, що курсували у всіх напрямках. Власне венеційська торгівля значною мірою також орієнтувалася на Кафу. Використовуючи переваги географічного положення та спираючись на значний соціально-економічний та військово-політичний потенціал, Крим реалізував найважливіші торгові функції: з одного боку, зосереджуючи продукти промислів, аграрного та скотарського господарств (як найближчої периферії, так і всього Причорномор'я) на користь подальшого експорту, з іншого — розподіляючи імпортні товари до інших країн чорноморського регіону⁷.

Обслуговування такого великого товарообігу не могло обійтися без золотої монети, яка брала участь на грошовому ринку Криму, що підтверджується наявністю в тому числі й венеційських цехінів у скарбах і поодиноких знахідках на території Криму. Яскравим прикладом давнього депозиту з венеційськими цехінами є Кирк-Єрський скарб, який містив щонайменше 30 золотих монет, з яких всі, крім однієї, були венеційськими⁸.

Більшу гнучкість та зручність у розрахунках венеційським цехінам забезпечувало те, що в обігу були також їх менші **розмінні фракції** — половини й чверті (рис. 5).

Імітації венеційського цехіну. Через свою впізнаваність та популярність венеційська золота монета у XIV—XV ст. стала зразком для імітації далеко за межами Венеції — у Східному Середземномор'ї та Північному Причорномор'ї⁹. Найбільшого поширення набули імітації венеційських цехінів, виготовлені в регіоні Ахайя (рис. 6) та на островах Хіос, Лесбос (рис. 7), Родос (рис. 8), Мальта (рис. 9), а також грубі імітації, відомі також в Індії (рис. 10). Нумізмати також припускають карбування імітацій венеційських цехінів у Кафі.

Знахідки імітацій венеційських дукатів, вироблених на **о. Хіос** (рис. 10), відомі в достатній кількості також на території Буковини¹⁰. У регіоні поширені також цехіни державного карбування. Скарб золотих цехінів Венеції та срібних альбертусталерів і зільбердукатів Об'єднаних Провінцій Нідерландів у 1902 р. знайдений поблизу м. Отач (Атаки), Сорокського повіту в Бессарабській губернії (нині на

⁷ Bojko-Gagarin A.S. Falshivomonetnichestvo v Centralnoj i Vostochnoj Evrope v jepohu Srednevekovja i rannego Novogo vremeni. Kyiv, 2017. P. 306—307.

⁸ Maiko V.V. Kyrk-Yerskyi skarb XV st. (poperednie povidomlennia). *Arkheolohiia*. 2003. 2. P. 84—100.

⁹ Slepova T.I. Podrazhanija venecianskim dukatam XIV—XV vekov v vostochnom Sredizemnomore i severnom Prichernomore. *Monety, Medali, Zhetony*. Moskva, 1996.

¹⁰ Ohui O.D. Monetni znakhidky na Bukovyni. Systemno-kvantyatyvne zistavlennia. Ed. 2. Chernivtsi: Ruta, 2008. P. 73.

кордоні Вінницької і Чернівецької областей¹¹ та Окницького району Молдови¹²).

На грошовому ринку Причорномор'я на початку XVIII ст. залишалась значна кількість венеційських цехінів, частина з яких була в обігу вже декілька століть. Для надання цим монетам законності як дійсного засобу платежу в Османській імперії почали наносити на поле цехінів контрамарки зі словом «Sahih» (пер. з тур. «достовірний», або «актуальний») (рис. 11).

Стабільність і популярність цехінів робить їх одними з найпоширеніших золотих монет Європи в добу пізнього середньовіччя та нового часу, крім появи їх імітацій за межами Венеції, а також до появи високоякісних підробок, виготовлених фальшивомонетниками з метою збуту (рис. 12). На півдні України відомі знахідки фальсифікатів золотих цехінів дожів Доменіко Контаріні (1659—1675) та Сільвестро Вальєра (1694—1700). Потрапляння фальшивих венеційських цехінів на українські землі, найімовірніше, походить з Італії чи сусідніх із нею земель¹³.

Результати. Золоті цехіни Венеції протягом декількох століть домінували в морській торгівлі. Завдяки якості металу вони були також поширені в Україні, побутуючи в грошових розрахунках Бессарабії та Криму. Значна популярність монети спричинила появу її імітацій. Венеційські цехіни були у грошовому обігу Причорномор'я до першої половини XVIII ст., а також з'являються монети із турецькими надкарбуваннями.

¹¹ Orlyk V., Boiko-Haharin A. Monety, przedani z Vseukrainskoho Istorychnoho Muzeiu imeni Tarasa Shevchenka do Derzhavnoho Banku SRSR v 1933—1934 rr. *Proceedings of the conference. Utracone kolekcje numizmatyczne*. 6—7 grudnia 2018 r. Warszawa: Zamek Krolewski w Warszawie, 2019. P. 225—237.

¹² Архів Національного музею історії України (НМІУ). Ф. 1260, оп. 1, доп. сп. 12 на 480 арк. «Каталог нумизматический (№№ 1—7764) Киевского исторического музея. Не позднее 26 февраля 1938 года. Монеты ЦИМ УССР, переданные Госбанку <в Киеве?> в 1934 году». Арк. 170.

¹³ *Bojko-Gagarin A.S. Falshivomonetnistvo v Centralnoj i Vostochnoj Evrope v jepohu Srednevekovja i rannego Novogo vremeni*. Kyiv, 2017. P. 310—311.

Andrii BOIKO-HAHARIN,

Doctor of history (Dr. habil),
the senior treasurer «Museum of money»,
National Bank of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Associated Professor of Art expertise university department,
National Academy of Managing Staff of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)
boiko.gagarin@ukr.net, ORCID: 0000-0003-4610-3665
Researcher ID: N-6985-2017

VENETIAN GOLD COIN AND ITS IMITATIONS IN THE BLACK SEA COAST

ABSTRACT. Venetian gold quickly spread across the European continent and soon entered the monetary settlements beyond its borders. The Venetian gold zecchino coins of the Doges of the Foscari, Steno and Mocenigo dynasties are widely known to the entire European population. Significant volumes of Venetian production and export made it possible to maintain the stability of the quality of coins minted in Venice. The Venetian gold ducat was extremely popular also in Crimea, it was called «the Tatarian gold» among the population. Greater flexibility and convenience in calculations was given to Venetian zecchinos by the fact that there were smaller exchange shares of zecchinos in circulation — halves and quarters of zecchinos. Thanks to its recognition and popularity, the Venetian gold coin in the 14th—15th centuries became a model for imitation far beyond the borders of Venice — in the Eastern Mediterranean and the Northern Black Sea. In India, the most common imitations and rough imitations of Venetian zecchinos are also known, most of imitations were made in the area of Achaia and on the islands of Chios, Lesbos, Rhodes and Malta. Ukrainian numismatic society suggests also about the existence of the imitations of zecchinos in Caffa (modern Feodosia, Crimea). The arrival of fake Venetian zecchinos on Ukrainian lands most likely originates from Italy itself or its neighboring lands. The participation of Venetian workshops in the monetary circulation of the Black Sea region dates back to the first half of the 18th century, when Turkish printed coins also appear.

KEYWORDS: Venetian republic, zecchino, zecchino imitations, fractions of the zecchino, the circulation of the gold coins.

REFERENCES

1. Barcacila, Al. (1957). Monede de la cetatea medievala a Severinului. *Studii si cercetri de numismatica*, 1, 173—188.
2. Bojko-Gagarin, A.S. (2017). Falshivomonetnichestvo v Centralnoj i Vostochnoj Evrope v jepohu Srednevekovja i rannego Novogo vremeni. Kyiv.
3. Daubney, A. (2009). The circulation and prohibition of Venetian soldini in late medieval England. *British Numismatic Journal*, 79, 186—197.
4. Emanov, A.G. & Popov, A.I. (1988). Italjanskaja trgovlja na Chernom more v XIII—XV vv. *Torgovlja i moreplavane v bassejne Chernogo morja v drevnosti i srednie veka*.
5. Fionova, N.A. (1985). Tekstilnoe proizvodstvo v Venecii XIII—XV vv. *Strany Sredizemnomorja v antichnuju i srednevekovuju jepohi. Problemy socialno-politicheskoj istorii*, 141—154.
6. Kokorzhickaja, T. (2013). Nahodka falshivogo venecianskogo cehina na territorii Odesskoj oblasti. *Proceedings of the conference «Al XIV-lea simpozion de numismatică. Dedicat aniversării a 20-a leului moldovenesc»*. Chişinău, 25—29 sept. 2013, 37—38.
7. Maiko, V.V. (2003). Kyrk-Yerskyi skarb XV st. (poperednie povidomlennia). *Arkheolohiia*, 2, 84—100.
8. Melnikova, A.S. (2006). Moskovija i Italija (Russko-italjanskije svjazi v jepohu Srednevekovja po numizmaticheskim dannym). *Srednevekovaja numizmatika Vostochnoj Evropy*, 1.
9. Ohui, O.D. (2008) Monetni znakhidky na Bukovyni. Systemno-kvantytatyvne zistavlennia. Ed. 2. Chernivtsi: Ruta.
10. Orlyk, V. & Boiko -Haharin, A. (2019). Monety, peredani z Vseukrainskoho Istorychnoho Muzeiu imeni Tarasa Shevchenka do Derzhavnogo Banku SRSR v 1933—1934 rr. *Proceedings of the conference «Ultracone kolekcje numizmatyczne»*. 6—7 grudnia 2018 r. Warszawa: Zamek Krolewski w Warszawie, 225—237.
11. Slepova, T.I. (1996). Podrazhanija venecianskim dukatam XIV—XV vekov v vostochnom Sredizemnomore i severnom Prichernomore. Monety, Medali, Zhetony. Moskva.
12. Soboleva, N.A. (1970). Nálezy pražských grošu na území SSSR. *Sborník Národního muzea v Praze. Acta musei nationalis Pragae*, 3—4 (24), 228.

Рис. 1. Венеційська республіка, дож Андреа Дандоло (1343—1354), зехін¹⁴

Рис. 2. Венеційська республіка, дож Франческо Фоскарі (1423—1457), зехін¹⁵

Рис. 3. Венеційська республіка, дож Франческо Вен'єр (1554—1556), зехін¹⁶

Рис. 4. Венеційська республіка, дож Доменіко Контанріні (1659—1675), зехін¹⁷

¹⁴ *Sincona A.G. Auction 77. Auction date: 18 May 2022. Lot number: 2707.*

¹⁵ *Numismatica Ranieri. Online Auction 12. Auction date: 26 June 2022. Lot. 137.*

¹⁶ *Leu Numismatik AG. Web Auction 20. Auction date: 16 July 2022. Lot number: 3643.*

¹⁷ Там само.

Рис. 5. Венеційська республіка, дож Франческо Контаріні (1623—1624), чверть цехіну (вага 0,8 г)¹⁸

Рис. 6. Держави хрестоносців. Ахайя. Роберт I Анжуйський (1346—1364), імітація цехіну дожа Андреа Дандоло¹⁹

Рис. 7. Острів Лесбос, архонт Доріно I Гаттілузіо (1428—1449), імітація цехіну²⁰

Рис. 8. Острів Родос, Орден лицарів госпіталю Святого Іоанна Єрусалимського, магістр П'єр д'Обюссон (1423—1503), імітація цехіну²¹

¹⁸ Nomisma Aste srl. Auction 1. Auction date: 13 May 2022. Lot number: 306.

¹⁹ Heritage World Coin Auctions. CSNS Signature Sale 3099. Auction date: 5 May 2022. Lot number: 31658.

²⁰ Münzen & Medaillen GmbH. Auction 47. 23 May 2019. Lot 308.

²¹ Hess-Divo AG. Auction 340. Auction date: 1 June 2022. Lot number: 349.

Рис. 9. Острів Мальта, Орден лицарів госпіталю Святого Іоанна Єрусалимського, Мартін Гарзес (1595—1601), імітація цехіну, м. д. Валетта²²

Рис. 10. Острів Хіос, Філіппо Марія Вісконті (герцог Мілану та правитель Генуї у 1421—1436 рр.), імітація венеційського цехіну²³

Рис. 11. Османська імперія, початок XVIII ст., надкарбований венеційський цехін дожа Доменіко Контаріні (1659—1675)²⁴

Рис. 12. Фальшивий цехін за прототипом монет Доменіко Контаніні (1659—1675), виявлений у 2005 р. співробітниками Білгород-Тирської археологічної експедиції в Одеській обл. та переданий до Одеського археологічного музею²⁵

²² Там само.

²³ Ira & Larry Goldberg Coins & Collectibles. Auction 128. Auction date: 28 June 2022. Lot number: 1407.

²⁴ Stack's Bowers & Ponterio. August 2019 ANA - Sess. A—C. 14 & 16 Aug 2019, Lot 21728.

²⁵ Kokorzhickaja T. Nahodka falshivogo venecijskogo cehina na territorii Odesskoj oblasti. *Proceedings of the conference «Al XIV-lea simpozion de numismatică. Dedicat aniversării a 20-a leului moldovenesc»*. Chişinău, 25—29 sept. 2013. P. 37—38.

